

TOELICHTING bij het besluit tot vaststelling van een beschermd stadsgezicht ex artikel 20 van de Monumentenwet in BLOKZIJL, gemeente Brederwiede.

Het beschermde stadsgezicht omvat het op de bijgevoegde kaart (Rijksdienst voor de Monumentenzorg, tekening nr. 102) door een stippellijn omgrensde gebied.

Blokzijl, gelegen in de kop van Overijssel aan de voormalige Zuiderzeekust, is rond 1550 tot ontwikkeling gekomen. In die tijd is de veenontginning in het lage binnenland van dit gebied een belangrijk middel van bestaan. Voor het overgrote deel wordt de turf in het dichter bevolkte Holland afgezet. Het transport geschiedt per schip, de goedkoopste en snelste wijze van vervoer. Als gevolg van deze ontwikkeling neemt de scheepvaart op de Steenwijker Aa zo toe, dat deze verbinding met de Zuiderzee niet meer voldoet. Ter verbetering van de transportroute wordt een kanaal vanaf de Steenwijker Aa naar de Zuiderzee gegraven; het Noorderdiep, aan de monding van een sluis voorzien. Rond deze sluis vestigen zich kooplieden en herbergiers, die een bron van inkomsten zien in de schippers, die op het schutten moeten wachten. Door de gunstige ligging kan Blokzijl zich verder tot een handelscentrum ontwikkelen. In tegenstelling tot de andere steden van de Zuiderzee, zoals het naburige Vollenhove, is de visserij in Blokzijl nooit het belangrijkste middel van bestaan geweest. In de huidige plattegrond is de genoemde sluis in gedempte toestand terug te vinden in de Oude Verlaat.

De stadhouder Aremberg (1548-1578) stimuleert de inwoners van Blokzijl tot het aanleggen van de havenkolk, hetgeen een belangrijke impuls voor de verdere ontwikkeling van de handel is geweest. Scheepstimmerwerven verrijzen en nieuwe kooplieden vestigen zich. In 1581 wordt Blokzijl voorlopig omweld, om als steunpunt voor de Republiek in de strijd tegen Philips II in het oosten van het land te kunnen fungeren, in het bijzonder voor de belegering van Steenwijker Blokzijl is de enige forteresse van de Staten van Holland in het , voor het overige deel, door Spaanse troepen bezette Overijssel. Dit feit is van doorslaggevende betekenis voor de verdere ontwikkeling van Blokzijl. Door het transport van troepen en wapens neemt de

scheepvaart sterk toe. In enkele tientallen jaren, vooral na de verdwijning van de Spanjaarden uit het Oversticht, groeit Blokzijl uit tot een bloeiend handelscentrum, waarin de Hollandse invloedssfeer duidelijk waar te nemen is. De huizen aan de Bierkade, exponenten van Hollandse bouwkunst, getuigen hiervan.

Aan de bloeiperiode van Blokzijl komt aan het einde van de 17de eeuw abrupt een einde. De haven verzandt en het veen in het achterland van Blokzijl begint op te raken. Nieuwe gebieden in Drenthe worden ontgonnen, waardoor de scheepvaart over Blokzijl vervalst. De kortste weg naar de Zuiderzee loopt nu via Zwartsluis. Zo raakt Blokzijl door het verlies van zijn twee fundamentele bestaansbronnen in verval.

De 18de en 19de eeuw met een weinig industrie en scheepvaart hebben geen welvaart kunnen brengen. Blokzijl, te ver afgelegen van de andere Overijsselse steden en verstoken van goede landverbindingen, raakt erg in verval. Door het ontbreken van enige verdere ontwikkeling is het 17de eeuwse karakter van de forteresse evident bewaard gebleven.

De eerste kaart van Blokzijl, in de stedenatlas van Blaeu (1649), geeft de situatie weer, waarin Blokzijl tijdens de korte hevige bloeiperiode verkeert. Van deze kaart is de structurele opbouw van Blokzijl duidelijk te analyseren. Verschillende elementen zijn voor het ontstaan en de structurele ontwikkeling van het plaatsje bepalend geweest, zoals de eerder genoemde sluis, op de kaart van Blaeu nog in ongedempte toestand weergegeven, en de Zuiderzeedijk waarop de eerste bewoners zich gevestigd hebben, met name aan de Zeedijk die op deze kaart ook aan de waterzijde bebouwd is. Pas in 1960 is er verandering in deze situatie gekomen; de bebouwing van de Zeedijk aan de kant van de havenkolk, een pittoresk stadsbeeld, is toen wegens verregerende bouwvalligheid en ter verbetering van de verkeersdoorstroming gesloopt.

De Havenkolk en de tweede, de Vollenhovense sluis zijn latere elementen, die eveneens van belang voor de verdere ontwikkeling van het stadsplan zijn geweest.

Aanvankelijk concentreert de bebouwing zich tussen de twee sluisen en langs de Zuiderzeedijk, een doorgaande route, die de enige verbinding over land met de andere steden van Overijssel vormt; met name de Kuinderstraat, de Bierkade, de Zeedijk, de Brouwersstraat en de Zuiderstraat. De bebouwing heeft zich rond deze geografische gegevens

gegroepeerd. Dit in tegenstelling met de Noorder- en Zuiderkade, die kunstmatig ontstaan zijn uit opgeworpen grond van de havenkolk. Vooral het planmatig stratenplan achter de Noorderkade getuigt van een overwogen stadsuitbreiding op gewonnen grond. Het weergegeven stratenpatroon binnen de veste is behoudens enkele ondergeschikte wijzigingen, zoals het dempen van de Oude Verlaat en het verleggen van de Vollenhovense sluis, nagenoeg niet veranderd. Van de wallen is, na een overstroming in 1825, alleen de westelijke wal bewaard gebleven. De onregelmatige, zeshoekige gebastioneerde vesting stamt uit het eerste kwart van de 17de eeuw, een verbetering van de in 1581 opgeworpen wallen.

Blokzijl wordt gekenmerkt door een intiem stedelijk karakter, een gevolg van de zo contrastrijke ruimtelijke indeling van het plaatsje. Smalle gebogen zich vernauwende straatjes komen uit op de wijde ruimten van de havenkolk en het open buitengebied met de nog resterende wallen. De havenkolk is als wijds watervlak in zijn karakteristieke vorm, omzoomd door bomen, het meest opvallende element in de structuur van Blokzijl. De kademuur is op een eenvoudige, in de schaal van de omgeving passende, wijze beschoeid. Het "havenmeubilair", de houten meerpalen en de vlonders getuigen van bedrijvigheid in de haven, die zijn functie, nu voor watersportliefhebbers, behouden heeft.

De bebouwing van de Bierkade met de rijke patriciërshuizen, zonder uitzondering beschermde monumenten, vormt met de haven een fraai stadsbeeld.

De Kerkstraat, de "hoofdadere" van de dicht bebouwde kern tussen de twee sluizen, is een smalle gebogen straat, ingesnoerd tussen de aaneengesloten gevelwanden. Het gave straatbeeld wordt beheerst door smalle hals-, lijst-, en trapgeveltjes, hoofdzakelijk woonhuizen van één of twee lagen hoog, met een zadeldak, waarvan de nokrichting loodrecht op de gevel staat. De voorgevel van de kerk is met de levendige geveltjes in één rooilijn gerangschikt en tot een onverbreekelijk geheel verbonden. Het materiaalgebruik, vrijwel zonder uitzondering baksteen en oud-hollandse dakpan, en de indeling van de bestrating dragen in belangrijke mate bij tot het fraaie straatbeeld. Karakteristiek zijn de smalle voetgangersdwarssteegjes, die de Kerkstraat met de Oude Verlaat, de Domineeswal en de Brouwersstraat verbinden. Van de bebouwing van de Brouwersstraat is enerzijds de

achtergevelrooilijn van belang, die het verspringende gevelbeeld aan de Havenkolk bepaalt, en anderzijds de schaal en voorgevelrooilijn die het nauwe straatje vormen dat uitkomt op de open ruimte van de vaart naar Steenwijk. Hier valt direct het oog op het grootschalige 19de eeuwse vrijstaande herenhuis, het enige in Blokzijl, dat nu als meelfabriek gebruikt wordt.

De bebouwing aan de overzijde van het water, de Domineeswal stamt eveneens uit de 19de eeuw. De oostelijke hoek wordt gemarkeerd door twee grote woonhuizen met een verhoogde stoep, bestaande uit twee hoge lagen met zware gootlijsten en een schilddak, waarvan de nokrichting loodrecht op de gevel staat. Met de naburige kleinere panden, voorzien van dezelfde dakvorm, is een gevelwand, aflopend in hoogte, ontstaan, die de open ruimte van het water en de overtuinen afsluit. De goed onderhouden overtuinen met beuken en kastanjes, de fijn gedetailleerde hekken en de indeling van de bestrating zijn beeldbepalende elementen in deze ruimte.

De Kuinder-, en in mindere mate, de Zuiderstraat door de hierop aansluitende nieuwbouwwijk, vervullen als "invalswegen" een speciale rol. Door het smalle profiel voelt men duidelijk de abrupte overgang van het open land in het zich sterk vernauwende stedelijke gebied. Het is van groot belang dat de gevelwanden van deze straten volgens de oude rooilijnen gesloten blijven. De bebouwing bestaat uit eenvoudige 19de eeuwse panden, die door schaal en materiaalgebruik in de totaliteit van Blokzijl passen. De Kuinderstraat bestaat vooral uit woon- en de Zuiderstraat uit winkelpanden.

De Oude Verlaat is door het ruime grondplan als tegenhanger van de nauwe stedse straatjes in de structuur van Blokzijl van belang. De bebouwing van de Noorderkade is van minder allure dan die van de Bierkade. De panden, in een kaarsrechte rooilijn gelegen, zijn niet in een hechte aaneengesloten gevelwand, maar in groepjes van 4 à 5 panden aaneengebouwd. Het zijn veelal lijstgevels met wolfseinden, twee lagen hoog met de nokrichting loodrecht op de gevel.

Lopend door de Groenestraat valt aan de ene kant het kappen- en achtergevelspel van de Noorderkade met de diepe achtertuinen op en aan de andere kant de los van elkaar gelegen agrarische bebouwing, waarvan het achtererf in de wal overloopt. Vanaf de wal is aan de ene

kant ook het beeld van de verschillende dakenmassa's van de Noorderkade van belang en aan de andere kant het schilderachtige weggetje met bomen.

De nieuwbouw aan de Zuiderkade, verscholen achter bomen, bestaan de uit eenvoudige topgeveltjes past door de kleinschalige prentielloze verschijningsvorm uitstekend in de karakteristieke bebouwing van Blokzijl.

De grens van het beschermde gebied is zodanig gekozen, dat in het kader van deze bescherming het behoud van het contrast tussen het open land en de historische stedelijke bebouwing, daar waar nog aanwezig, te waarborgen is.

In het te maken bestemmingsplan met beschermende maatregelen zal tot uiting moeten komen, dat de bovenbeschreven historische structuur en bebouwing, zonder dat er sprake van bevrozing is, zoveel mogelijk gehandhaafd blijven. Wijzigingen in het stadsbeeld vragen een nauwkeurige voorbereiding, om te voorkomen dat er ontwikkelingen ontstaan die in tegenstelling met de schaal en de harmonie van het geheel zouden zijn.

Bij het ontwerpen van het plan dient, in verband met het besproken aspect, in plan en voorschriften bijzondere aandacht besteed te worden aan de volgende elementen:

- a) de schaal van de bebouwing, uit te drukken in goothoogte, perceelbreedte, nokrichting;
- b) het gebruik van materialen, voornamelijk baksteen en oud-hollandse gebakken pannen (gepleisterde gevels ontbreken vrijwel geheel);
- c) het volgen van de bestaande rooilijnen;
- d) de profilering van de openbare ruimten en de in deze ruimten te gebruiken materialen en te handhaven of aan te brengen beplantingen.